

Madli Vahtramäe

KÕNELEVAD PILDID

Suhtlemise toetamine piltide abil

2024

Toimetanud: Kristi Kingo
Illustratsioonid: Madli Vahtramäe
Kujundanud: Alar Kitsik

© OÜ Atlex ja autor, 2024. Kõik õigused kaitstud.

OÜ Atlex
Kivi 23
51009 Tartu
Tel 734 9099
Faks 734 8915
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN 978-9916-620-35-9

Kirjastus
atlex

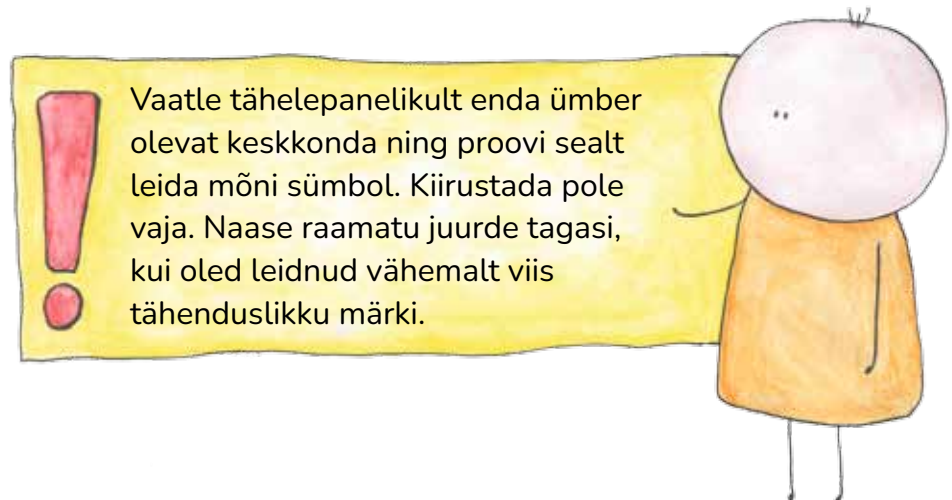
Sisukord

Eessõna	5
I OSA. KOMMUNIKATSIOON EHK SUHTLEMINE	7
MIS ON SUHTLEMINE?	8
Suhtlemise komponendid	9
Suhtlemise eesmärgistatus	10
Suhtlemise ajendid	10
Igaühel on õigus suhelda	11
Mis võib juhtuda, kui ei saa suhelda?	14
Millal peaks abi otsima?	14
AUGMENTATIIVNE JA ALTERNATIIVNE KOMMUNIKATSIOON	16
Mis see veel on?	16
Millised on valikuvõimalused?	17
AAC? – Ei, kindlasti mitte!	18
AAC? – Aga äkki tõesti?	21
AAC kasutajaskond	23
Mida peaksime pildikeelest teadma?	23
Jah, pildikeel sobib	27
KUIDAS EDASI?	28
Millest alustada?	28
Mis on mudeldamine?	29
Pildikeele kasutamine suhtlustahvil	30
Meeskonnatöö	33
Füüsilise keskkonna kujundamine	34
II OSA. MÄNGULISI TEGEVUSI SAGEDASTI KASUTATAVATE SÕNADE ÕPPIMISEKS	36
SÜMBOLPILTIDE KASUTAMINE	38
VEEL	38
STOPP	40
VALMIS	41
Tegusõnad	42
TEGEMA	42
SAAMA	44
MINEMA	45
PANEMA	47
AITAMA	48
MEELDIMA	50
TAHTMA	52
VAATAMA	53
NÄGEMA	55
VAJAMA	56
OOTAMA	58
KUULAMA	59

ANDMA.....	61
VÕTMA	62
OLEMA	64
Asesõnad	65
SEE	65
MINA	67
SINA	68
TEMA	69
Sõnapaarid.....	71
JAH - EI	71
KINNI - LAHTI	72
HEA - HALB / HÄSTI - HALVASTI	74
TORE/ÄGE - IGAV.....	75
ENNE - PÄRAST.....	76
PEITMA - OTSIMA	78
VÄIKE - SUUR.....	80
SISSE - VÄLJA	81
SEES - VÄLJAS	83
ÜLES - ALLA.....	84
PEAL - ALL.....	86
TÜHI - TÄIS	87
KOKKU - LAHKU.....	89
KOOS - ERALDI.....	90
SAMA - ERINEV	92
VÄHE - PALJU	93
SIIN - SEAL	95
PIKK - LÜHIKE	96
Küsisõnad	98
KES	98
MIS	99
KUS.....	101
KAS.....	102
MIDA	103
MIKS.....	105
MILLAL.....	106
KUIDAS	107
KUHU.....	109
MISSUGUNE	110
Järe sõna	112
Kasutatud kirjandus	112
Viiteid lisaallikatele	113
LISAD. SUHTLUSTAHVLID	114

Eessõna

Algatuseks palun sul läbi teha järgmine ülesanne. Loodan siiralt, et oled kohe valmis kaasa lööma ja toodud juhise järgi tegutsema.

Vaatle tähelepanelikult enda ümber olevat keskkonda ning proovi sealt leida mõni sümbol. Kiirustada pole vaja. Naase raamatu juurde tagasi, kui oled leidnud vähemalt viis tähenduslikku märki.

Millised sümbolid sulle silma jäid? Selle raamatu tagaküljel võid näha näiteks kirjastuse Atlex logo. Kui hoiad raamatut käes poes, võisid märgata varuväljapääsu märki, tualetti tähistavaid figuure või leidsid hoopis taskust autovõtme, millel ilutseb vastav firmamärk. Telefoni kiigates nägid suure tõenäosusega suurt hulka sümboleid:

– sinisel taustal valge F-täht = Facebooki sümbol;

– rohelisel taustal jutumulli sees olev telefonitoru = WhatsAppi märk;

– mustal taustal punane N-täht = Netflix'i äpp;

– vanamoodsa telefonitoru embleem = helistamisfunktsioon;

– täpp, mille peal on kolm kaart = Wi-Fi signaali näitaja.

Usun, et kui vaataksid ringi köögis, võiksid leida pudrupaki, millel on söögi valmistamise pildiline juhise. Pesu pesemisel saad uurida riiete sees olevaid silte, sest enamasti on seal kergestimõistetavad tingmärgid, mis juhendavad meid materjaliga õigesti ümber käima (või õhutavad ema kätte viima, sest tema kindlasti teab, mida tegema peab). Autos istudes võid näha armatuurlaual olevaid masina tervisest kõnelevaid märgutulukesi ja loota, et ükski neist ohumärkidest sõidu ajal põlema ei sütti (nt oranž hüüumärk). Liikluses olles lähtud liiklusmärkidest, mis reguleerivad sinu ja teiste käitumist ning peaksid andma selgeid signaale hetkeolukorrast ja eesootavast. Näiteks roheline foorituli juhendab liikuma ning punavalge kolmnurk koos 500 m tähisega teavitab, et peagi tuleb teistele teed anda. Orienteerujad teavad, et kolmnurk kaardil tähistab suuremat kivi ning valge ala märgib hästi läbitavat metsa. Kaaslasega vesteldes võid oma küsimusele vastuseks saada vaid pearaputuse või õlakehituse ning viipekeele kasutajad edastavad üksteisele ühe sümboli teise järel. Sama teeme ka kirjutades, kui kokkulepitud tähemärke õiges järjekorras paberile märgime, et sedasi edastada sisukat infot neile, kes seda süsteemi lugeda oskavad.

Meid ümbritsev keskkond on täis erinevaid märke, mille tähendus on kas laiemale või kitsamale kasutajagrupile teada-tuntud. Mõnikord omandame sümbolite tähenduse läbi seletuste ja loogiliste seoste. Näiteks võib ilmakaardile olla märgitud kaks horisontaalset lainelist joont, mis tähistavad udu – selliste voogudena võib udu ka päriselt looduses esineda. Teinekord õpime aga märkide semantika selgeks läbi kogemuste, tajudes põhjus-tagajärg seoseid. Näiteks teab väike laps, et telefonis punasel taustal tillukesele valgele kolmnurgale vajutades saab vaadata multfilme või kuulata muusikat. Hiljem omandab ta lisateabe, et see on YouTube'i logo.

Need näited on vaid kübe meie igapäevaselt kasutuses olevast sümbolite maailmast. Märgid on lihtne ja kiire viis mingi kindla info edastamiseks ning sageli sisaldab üks pilt enam kui üks sõna. Me kõik kasutame mingil määral pildikeelt ning ma arvan, et me võiksime seda teha veelgi rohkem ja veelgi teadlikumalt. See on vahetu ja emotsioone pakkuv suhtlusviis, mille rakendamine ei tee mitte kellelegi halba. Miks mitte kasutada seda siis juba väikeste lastega suhtlemisel ning ärgitada niiviisi nende loovust erinevat laadi suhtlusvõimaluste rakendamisel? Näiteks võib lapsega koos joonistada ühe pildi, millele antakse edaspidi kindel tähendus. Mulle meeldib ikka öelda, et üle visualiseerida ei ole võimalik. Visuaalse toe pakkumine on meile kõigile väga tähtis, mistõttu oleks tore, kui ka täiskasvanud võimalusel tööl või kodus end vabalt tunneksid ning visuaalselt väljenduda julgeksid.

Mida aga arvata sellest, kui põhiosa igapäevasest suhtlusest toimub piltide kaudu? Ühiskond eeldab, et iga inimene peaks kasutama oma mõtete ja soovide edastamiseks verbaalset suhtlust. Meie ümber on aga neid, kelle jaoks on kõnelemine erinevatel põhjustel raskendatud või lausa võimatu. Samas on igal inimesel õigus suhtlemisele. Aga kuidas? Kas võiks nn pildikeel olla üks neist võimalustest?

Oma igapäevatoos lasteaia eripedagoogina puutun kokku nii eakohase arenguga kui ka lisatuge vajavate lastega. Praktiseeritud aastate jooksul on mul olnud võimalus luua sõprussuhteid väga erinevate erivajadustega hoolealustega. Et pakkuda abikätt neile, kellel esineb raskusi mõnes suhtlemise keerukas etapis, olen katsetanud erinevaid meetodikaid ja abivahendeid. Eriliselt suur rõõm on mul olnud kogeda edu just pildilise kommunikatsiooni varajasel rakendamisel.

Pean varajast märkamist ning õigeaegset sobilikku sekkumist äärmiselt oluliseks. Mida varem pakume lastele vajalikku tuge, seda vähem kaotame väärtuslikku aega ning vähendame teiste probleemide tekkevõimalusi (nt suhtlustakistusest tekkinud pettumusest ja frustratsioonist tingitud käitumisprobleemid).

Oma kogemustest ja töökeskkonnast lähtuvalt olen selle raamatu fookuse fikseerinud just lisatuge vajavate laste ning nende lähivõrgustiku toetamisele. Siinkohal soovin aga julgustada ka kõiki teisi loetut oma elukeskkonna jaoks ümber mõtestama. Pildilise kommunikatsiooni kasutamine ning selle õppimine ühe toetava võttena ei ole seotud vanuse, vaid vajadusega end paremini väljendada. Nii võib seda meetodit kasutada võrkeelsete isikutega suheldes, haiglates, hooldekodudes, eakate tugikeskustes, erihoolekandetasutustes, õnnetuspaigal šokis inimesega kontakti luues ning veel paljudes kontekstides. Seega on alternatiivsete suhtlusviiside kasutusvõimalused väga laiad ja nende tarvitajate vajadused erinevad. Eesmärk on aga kõigil sama – aidata kaasa üksteise paremale mõistmisele.

Huvi erinevate suhtlustoetavate võimaluste vastu on viimasel ajal jõudsalt kasvanud ning sellest ajendatuna tekkiski idee kokku koondada ja kirja panna pildikeele üldised põhimõtted ning esmased abistamisvõtted. Käesolev raamat on mõeldud kõigile neile, kes soovivad kaasa aidata erinevatel põhjustel tekkinud suhtlustõkete ületamisele ning sujuvama kommunikatsiooni kujundamisele. Raamatu sisu jaguneb kaheks: esimeses osas annan ülevaate suhtlemise, eriti pildilise suhtlemise olemusest ning teises osas pöoran fookuse praktilistele tegevustele ehk pildikeele rakendamisele.

I OSA

**KOMMUNIKATSIOON
EHK SUHTLEMINE**

Mis on suhtlemine?

Kommunikatsioon ehk suhtlemine on info vahendamine indiviidide vahel kokkuleppelist märgisüsteemi kasutades.

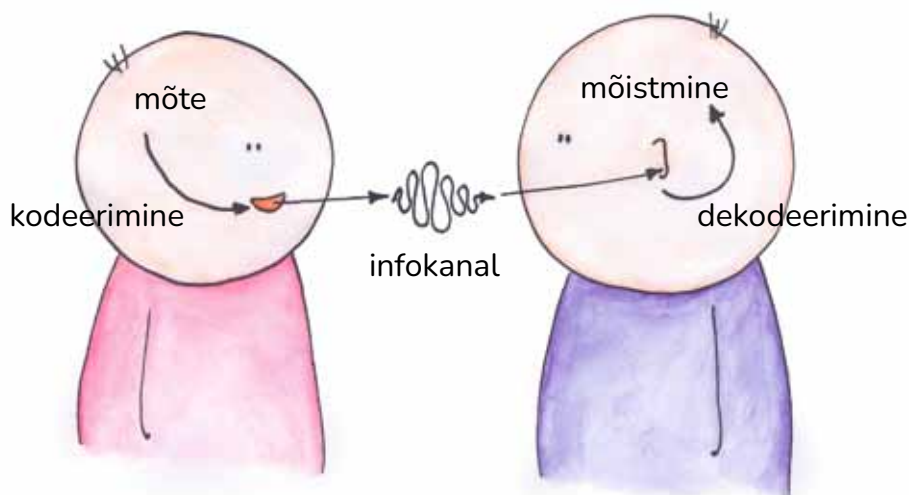
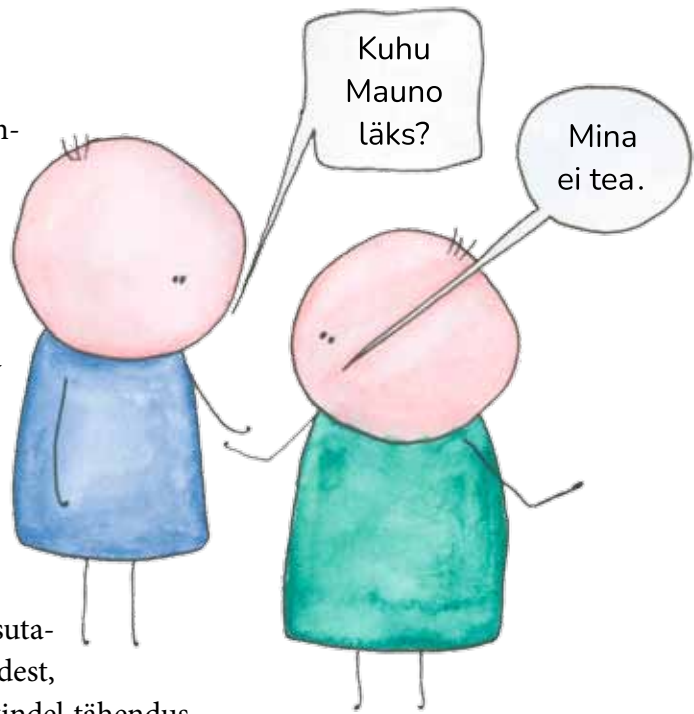
Et aidata kaasa edasisele võimalikult sujuvale infovahendusele, oleks tark alustada oluliste mõistete lahtiseletamisest. Iga mõiste juures toon esmalt ära „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ (2009) definitsioonidele toetuva parafraaseeritud selgituse.

Keel – mõne rahva või rahvuse olulisim suhtlemisvahend oma mõtete ja tunnete vahendamiseks ning mõtlemiseks. Keel on kindel kokkulepitud märgisüsteem, millel on oma reeglid, struktuur ning kasutamistingimused. Keel koosneb sõnavarast (nt sõnadest, viibetest, sümbolitest), kus igal ühikul on mingi kindel tähendus.

Sõnavara on võimalik jaotada erinevatel alustel kategooriateks ning sõnu saab omavahel kombineerida, luues sedasi uusi tähendusi. Igal keelel on oma lausestruktuurid, mille järgimist kasutajatelt eeldatakse ning mis mõjutavad grammatiliste vormide valikut.

Kõne – kasutatakse inimestevahelises suhtlemisprotsessis, mille kaudu keegi midagi ütleb/räägib. Selle abil saame pidada maha vestlusi, arutelusid, kõnesid ning edastada jutustusi. Kõne on keele suuline kasutamine, mida me saame ise genereerida ning mis areneb koos mõtlemise arenguga. Tänapäeval on võimalik kasutada ka inimkõnele sarnast tehiskõnet ehk kõnesüntesaatorit (nt arvutisüsteem, mis loeb vaegnäijatele teksti ette).

Kommunikatsioon – isikutevaheline suhtlus, kus üks osapool edastatab teavet ning teine võtab selle vastu. Sellel võib olla nii suuline kui ka kirjalik väljund, mis saab kas vahetult või vahendatult edasi antud. Kommunikatsiooni puhul räägime üldjuhul keele rakendamisest kõnelisel või kirjalikul viisil. Kommunikatsiooni eesmärgiks on soovitud info mõistetaval viisil teisele edasi andmine ning selle õnnestumiseks peab olema kasutatav märgisüsteem kummalegi osapoolle tuttav.

Ütleme, et ühel vestluses osalejal tekib mõte, mida ta sooviks keeleliselt teisele edasi anda, et saada vastu mingit reaktsiooni. Selleks tuleb tal oma mõte kodeerida sõnadeks ja lausungiteks (suuliselt öeldud lauseteks) ning ka häälduselundite liigutusteks. Seejärel levib info helivõngetena vastuvõtja kõrva ning nüüd on juba kuulaja kord sisend dekodeerida ja enda jaoks lahti mõtestada. Enamasti on saatjal lootust öeldu kohta mingi tagasiside saada, kas siis tegudes või sõnades.

Edukas suhtlemine eeldab kõigi nende aspektide toimimist. Samas võib ette tulla olukordi, kus teabe edastamine on mingil põhjusel takistatud. See võib olla tingitud kas välistest teguritest (nt müra ruumis) või tuleneda info saatja/vastuvõtja mõtestamis- või (de)kodeerimisveast.

Kommunikatsioon on midagi, mida saab arendada ja mille kallal tööd teha erinevate tegevuste ajal.

Suhtlemise komponendid

Lasteaiad lähtuvad oma töös Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse üllitatud juhendmaterjalist „Õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnad“ (2009), kus kajastuvad lapse arengu eeldatavad tulemused erinevates valdkondades ning antakse juhiseid vajalike oskuste arendamiseks.

Merit Hallap ja Marika Padrik on selles käsiraamatus lahti kirjutanud valdkonna „Keel ja kõne“, mille sisuks on:

- 1) keelekasutus (hääldamine, sõnavara, grammatika);
- 2) suhtlemine, jutustamine ja kuulamine;
- 3) lugemine, kirjutamine ja lastekirjandus.

Kui uurida lähemalt sealset suhtlemise peatükki, jääb silma, et autorid on fookusesse võtnud kontakti võtmise ja selle hoidmise, isikute omavahelise interaktsiooni ning info vahendamise erinevatel eesmärkidel (nt mitteverbaalsete suhtlusvahendite kasutamine, tegevuse kommenteerimine, esitatud küsimustele vastamine ja erineva intonatsiooni kasutamine). Seega hõlmab suhtlemine palju enam, kui vaid suulise kommunikatsiooni kasutamist selle kitsas tähenduses.

Alison Battye (2018) on välja toonud, et vaid 7% inimestevahelisest kommunikatsioonist on suuline keeleline suhtlus. Enamus meist täiendab öeldut ka kehakeele, pilkkontakti, pilguga osutamise, näoilmete muutmise, žestide, sõrmega osutamise, noogutamise või pearaputusega ning oma hääle valjususe, kõrguse ja kõne tempo muutmisega. Me kasutame erinevaid verbaalse ja mitteverbaalse suhtluse vorme olenevalt vestluspartnerist, situatsioonist, keskkonnast ning võimalustest. Teatud olukordades pöörame teadlikult suuremat tähelepanu oma sõnade valikule, hääletoonile ja kehakeelele just selleks, et vestluspartner saaks sealt lisainfot, et ta meie sõnadest midagi soovimatut välja ei loeks, meid väärsti ei mõistaks. Enamasti jälgime end rohkem töökeskkonnas, vabamas seltskonnas kontrollime oma nn suhtluskeeli vähem.

Suhtlemise eesmärgistatus

Suhtlemise kui omaette toimingu juures on võimalik uurida selle tegevuse eesmärgipärasust – kas toimub tahtlik või mittetahtlik kommunikatsioon.

Tahtliku kommunikatsiooni puhul on sõnumi saatjal teadlik soov teisele isikule infot vahendada ning toimub *funktsionaalne kommunikatsioon* (Bondy ja Frost 2011). Soome logopeedid Hannele Tanskanen ja Sanna Tarpila toovad oma koolitustel välja, et kommunikatsioon koosneb erinevatest kommunikatiivse käitumise osaoskustest. Kõige olulisem on suhtleja motivatsioon mingi teabe edastamiseks. Selle realiseerimiseks tuleb võtta initsiatiiv enda kätte, leida sobiv vestluspartner ning suunata oma suhtluspüüdlus temale. Võib-olla esimesel korral infoedastus kohe plaanipäraselt ei õnnestugi, mistõttu on oma eesmärkide saavutamisel tähtis järjekindlus. Muidugi on edukaks suhtlemiseks olulised ka valitav info kanal ning keelelised oskused.

Mittetahtliku kommunikatsiooni puhul on tegu sellele eelneva faasiga, kus sõnumi saatja ei teadlikusta veel, et tal on võimalus teisele teavet edastada. Näiteks beebi ise ei adu, et kui ta nutma hakkab, siis annab see märku mõne põhivajaduse rahuldumata jäämisest. Kasvades hakkab ta aga tajuma seoseid enda tegevuse ja häälitsemise ning täiskasvanu reaktsiooni vahel, mis omakorda saabki eesmärgistatud suhtluse algtõdede õppetunniks.

Alison Battye (2018) selgitab, et ühelt faasilt teisele üleminekuks (enamasti juhtub see umbes esimese eluaasta lõpus) on vaja tähelepanelikku täiskasvanut, kes püüab aimata, mida tehtud häälitlus, miimika või kehakeel võiks tähendada. „Väikelapsed vajavad kaaslast, kes neile kuidagi reageeriks ning vajadusel oma käitumist muudaks ja kohendaks, kui pakutu siiski ei olnud see, mida laps soovis või vajas“ (Battye 2018). Selliselt peaks tekkima olukord, kus mõlemad osapooled püüavad teineteist mõista – üks katsub aimata kuuldu/nähtu eesmärgipärasust ning teine reageerib pakutule kas heakskiitvalt või laivitvalt. Selline pidev kordamine ja katsetamine toob enamasti lõpuks edu ning osalejate vahel tekib mõistetav ja tähendusrikas „keel“.

Suhtlemise ajendid

Enamik inimesi otsib sotsiaalset kuuluvust ja lähedust. Meie seas on selliseid, kellele suhtlemine on üks äraütlemata oluline osa päevast ning kui seda mingil põhjusel teha ei saa, tekib justkui sisemine rahutus – tuleb otsida võimalusi selle janu kustutamiseks (helistatakse, sõnumineeritakse, saadakse kokku). Samas on meie keskel ka inimesi, kes eelistavad võimalikult vähe teistega kontakteeruda. Iga isiku suhtlusvalmidus on seega erinev ja võib omakorda päevade või perioodide lõikes varieeruda. Näiteks haigena ei pruugi meil olla piisavalt jaksu kellegagi pikalt juttu ajada ja lasteaiariipedagoogina vajan sageli tööpäeva lõppedes enda jõuressursside kogumiseks aega, et teiste jaoks taas olemas olla. Kindlasti on meie seas inimesi, kelle jaoks oli pandeemia tõttu isolatsioonis olemine suur katsumus, mis jättis vaimsele tervisele jälje.

Leidub aga ka neid, kelle jaoks on igasugune suhtlemine üks äärmiselt keeruline tegevus ning neil tuleb erinevaid suhtlusviise teadlikult õppida ja rakendada, et kommunikatsioon oleks edukas. Sellistele isikutele on iga interaktsioon omaette väljakutse, sest teised inimesed võivad olla ettearvamatud ja seeläbi ka mõistetamatud.

LISAD

SUHTLUSTAHVLID

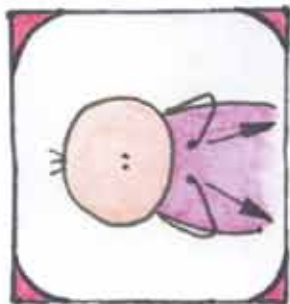
Soovitused suhtlustahvlite kasutamiseks

1. Tutvu suhtlustahvlite sisuga.
2. Mõnedel suhtlustahvlitel on jäetud tühjad ruudud individuaalseks täiendamiseks, nii saad joonistada põhilehele kodu kõrvale kas lasteaia või kooli pildi.
3. Soovitan kirjutada suhtlustahvli äärelle kasutaja nime ja vanema kontaktinfo juhuks, kui leht peaks kaotsi minema. Nii on leidjal võimalus see tagastada.
4. Eralda lehed raamatust ning täienda neid enda jaoks sobivalt. Võimalusel lamineeri. Et lehed ei kipuks kaduma, ühenda need omavahel kokku, näiteks läbipaistva kleeplindiga või augusta lehed ja liida need omavahel võtmerõngaste abil. Toredat kasutamist!

FRAASID

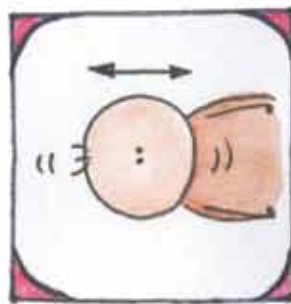
tere

aitäh

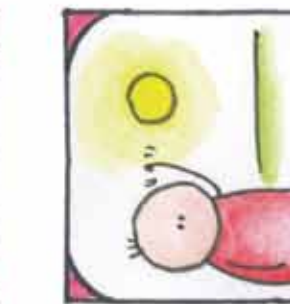
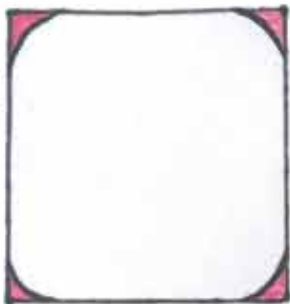
tere hommikust

jaa

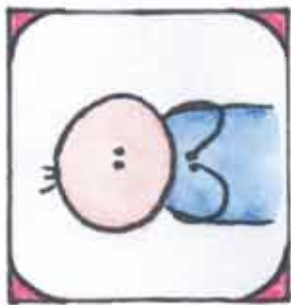
head aega

tere päevast

ei

palun

tubli

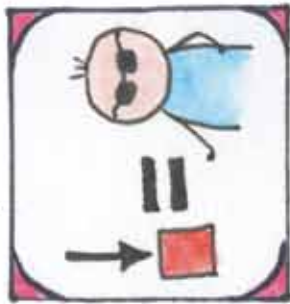
tere õhtust

ei tea

palun

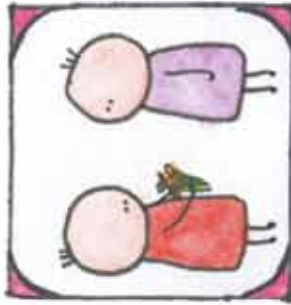
see on äge

head ööd

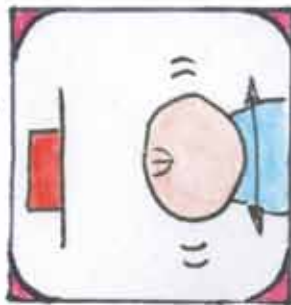
minu kord

palun vabandust

see on igav

ei taha

sinu kord

